

Ο «Πειρασμός» του Γ' Σχεδιάσματος αποτελείται από δυο ενότητες. Η πρώτη έχει 21 στίχους. Η δεύτερη έναν.* Μ' αυτή τη δυσαναλογία, που καταργεί κάθε κανόνα αρχιτεκτονικής ισορροπίας, ο ποιητής προικίζει το μοναδικό ακροτελευταίο στίχο με αντίστοιχο προς τους υπόλοιπους 21 βάρος. Η σχέση ανάμεσα στις δυο ενότητες είναι διαλεκτική πρώτη ενότητα: πρόκληση. Δεύτερη ενότητα: απάντηση. Η πρόκληση είναι μυριόστομη («με χίλιες βρύσες χύνεται, με χίλιες γλώσσες κραίνει»), όπως χαρακτηριστικά διατυπώνεται στο Β' Σχεδιάσμα, απόσπ. 2, στ.12), αλλά και ψιθυριστή («ανάκουστος κιλαϊδισμός και λιποθυμισμένος»), επιβλητική αλλά και υποβλητική.

Η απάντηση λακωνική, γεμάτη συγκρατημένο καημό, αλλά και απαρασάλευτα αρνητική. Ο διαλεκτικός χαρακτήρας του ποιήματος δε φαίνεται απαρχής. Ο ποιητής στην πρώτη ενότητα ξετυλίγει μπροστά στα μάτια μας το θαύμα της ανοιξιάτικης φύσης. Κι όταν πια μας έχει κερδίσει ολοκληρωτικά, έρχεται το ξάφνιασμα του ακροτελευταίου στίχου να δώσει στα προηγούμενα το σωστό τους νόημα, τοποθετώντας τα οργανικά στο γενικό πνεύμα του έργου. Μονάχα όταν φτάσουμε στον τελευταίο στίχο, συνειδητοποιούμε ότι πρόκειται για ένα μυστικό διάλογο ανάμεσα στην ελληνική φύση και στους Πολιορκημένους. Εκ των υστέρων πια αντιλαμβάνομαστε την πρώτη ενότητα ως «πειρασμό». Είναι όμως αργά. Έχουμε πέσει στην παγίδα του ποιητή. Γιατί μας ανάγκασε να πάρουμε τη θέση των Πολιορκημένων, να δοκιμάσουμε προσωπικά τον «πειρασμό», να παραδοθούμε στην ακατανίκητη γοητεία του. Κι έτσι να γίνουμε ώριμοι, για ν' αξιολογήσουμε το μέγεθος της δοκιμασίας και την αξία της νίκης, τον ηθικό άθλο που συνιστά η απάντηση των Πολιορκημένων. Φτάνοντας δηλ. στον τελευταίο στίχο αναγκαζόμαστε όντας ακόμη κυριευμένοι από το θαύμα, ν' αναλογιστούμε με συγκίνηση πως οι πολιορκημένοι ήρωες, μολονότι κυκλωμένοι απ' αυτό το συγκλονιστικό κάλεσμα της ζωής, που τους έσπρωχνε να συνθηκολογήσουν για να σωθούν, κατάφεραν να ξεπεράσουν τον ακατανίκητο πειρασμό, προκειμένου να περισώσουν μιαν άλλη αξία, υψηλότερη, την ηθική τους ελευθερία. Αυτό το ξάφνιασμα, η θαυμαστική στάση, ο ουσιαστικός προβληματισμός είναι ο στόχος του ποιητή και το κλειδί της αισθητικής λειτουργίας του ποιήματος.

Ο Πόρφυρας

Κ.Ν.Λ. Γ, Λυκ. σελ. 16

Για το πραγματικό γεγονός παραθέτουμε μια μαρτυρία από την Εφημερίδα των Ιονίων Νήσων (134, 24 Ιουλίου 1847)

---

* Σημ. Ο συγγρ. υποστηρίζει ότι ο στίχος «Έρμα ν' τα μάτια που καλείς, χρυσέ ζωής αέρα» (Πολυλάς, Γ. Απ.7) δεν αποτελεί ξεχωριστό απόσπασμα αλλά είναι ο τελευταίος στίχος (22ος) του «Πειρασμού».

Ο ΚΑΡΧΑΡΙΑΣ

Θαλάσσιον τέρας όμοιον του περυσινού, το όποιον ευρίσκεται ήδη βαλασαμωμένον εις το Μουσείον μας, επεσκέφθη τον λιμένα μας εφέτος. Είθε όμως η εμφάνις του νέου αυτού καρχαρία, ως εκείνη του περυσινού, να μην μας έδιδεν αιτίαν θρήνου!

Την 19 τρέχοντος περί 7 μ.μ. εν τοιούτον θαλάσσιον τέρας γιγαντιαίου μεγέθους, ώρμησεν, αιφνιδίως κατά στρατιώτου, του 36 τάγματος, όστις εκολύμβα μετά τινων άλλων συντρόφων του πλησίον του μόλου της Μανδρακίνας. Αφού ήρπασε την βοράν του με τους οδόντας, ο καρχαρίας εβυθίσθη δια να την καταφάγη, αφίνων την επιφάνειαν της θαλάσσης βαμμένην με αίμα. Και άλλος στρατιώτης κολυμβών πλησίον του πρώτου εκινδύνευσε να γίνει και αυτός βορά του τέρατος αλλά κατ' ευτυχίαν διέφυγε τον κίνδυνον αυτόν, φέρων εις το σώμα του πληγήν την οποίαν το θηρίον τω επέφερε με την ουράν του.

Μόλις το δυστυχές αυτό συμβάν ηκολούθησε και λέμβοι τινές του «Φλογερού» (Ardent), ατμοπλοίου της Α.Μ. και άλλων πλοίων, προσωρμισμένων πλησίον του μέρους όπου συνέβη το δυστύχημα, έτρεξαν εις βοήθεια των άλλων κολυμβιστών, χωρίς όμως να δυνηθώσι κατά δυστυχίαν να ελευθερώσωσιν εκείνον τον ατυχή, επειδή το τέρας έγινε την ίδιαν στιγμή άφαντον, σύρον μεθ' εαυτού το δυστυχές θύμα του.

- «Το πραγματικό αυτό συμβεμβηκός είναι η υπόθεση τούτου του ποιήματος, του οποίου δεν σώζεται, ειμή εις ένα χειρόγραφο το πρώτο άμορφο σχεδιάσμα· εις αυτό ευρίσκονται τα Αποσπ. 1 και 3, οι στίχοι 1-6, 12-16 του 7 Αποσπ. Το 5 Αποσπ. ευρίσκεται εις άλλο χειρόγραφο και είναι η μόνη τελειοποιημένη σειρά. Τα Αποσπ. 2, 4 και 6, τα οποία ευρίσκονται εις άλλα χειρόγραφα ανακατωμένα με διαφορετικήν ύλην, στοχάζομαι ότι ανήκουν εις τούτο το ποίημα» (Ι. Πολυλάς). Και τα δύο χειρόγραφα για τα οποία μιλάει ο Πολυλάς βρίσκονται ανάμεσα στα χειρόγραφα του Σολωμού της Εθνικής Βιβλιοθήκης.
- Σημαντική στάθηκε και η ανακάλυψη (από τον Λίνο Πολίτη) ενός πεζού ιταλικού σχεδίασματος που αναφέρεται κυρίως στο απόσπασμα 8 και λέει τα εξής σε μετάφραση του Λίνου Πολίτη: «Μέσα του ήταν το τουφέκι και το σπαθί, μέσα του η δύναμη των συνοδών ταγμάτων. Η πάλη στάθηκε σύντομη, όμως αλύγιστο και απέραντο το θάρρος. Τούτο δεν έπαψε παρά με τη ζωή, κι η αλόγιστη θηριώδικη δύναμη δεν το ξέρει τι κόσμο μεγαλείου κατέστρεψε. Αν είχαν ανοίξει γύρω οι κόσμοι οι μυστικοί για να ρίξουν επάνω του στεφάνια, θα τον έβρισκαν αδιάφορο, σαν τη σκέψη πως το έργο κανείς δεν θα το μάθει. Αμόλυντη και άγια είναι συχνά η έμπνευση του ανθρώπου. Παράδεισο από ευτυχία θα γιόμισε την μεγαλόψυχη πνοή πριν πάψει. Τη στιγμή που ένιωσε σαν αστραπή να του κομματιάζεται το μπράτσο, άναψε φως και γνώρισε τον εαυτό του».
- Στα δυο χειρόγραφα υπάρχουν βέβαια και αρκετές παραλλαγές, που δε δημοσίευσε ο Πολυλάς. Τελικά και εδώ το υλικό είναι κομματιασμένο και έχουν γίνει διάφορες εκδοτικές προτάσεις (βλ. Λίνου Πολίτη, ο Πόρφυρας. Εκδοτική δοκιμή, στο βιβλίο του Γύρω στο Σολωμό, εκδ. του Γαλλ. Ινστιτούτου Αθηνών, Αθήνα 1958, σελ. 17 κ.ε.)

— Από επιστημονική (Φιλολογική) άποψη ενδιαφέρουσα είναι η εργασία του Γιώργου Κεχαγιόγλου, Προτάσεις για τον «Πόρφυρα» του Σολωμού, στο συλλογικό Αφιέρωμα στον καθηγητή Λίνο Πολίτη, Θεσσαλονίκη 1979, σελ. 153—184. Οι προτάσεις αναφέρονται σε μια εκδοτική δοκιμή: τον Πόρφυρα. Ο συγγραφέας λαβαίνοντας υπόψη τα Αυτόγραφα έργα (Α' - Β') επιμ. Λ. Πολίτη, Εκδ. Αριστ. Πανεπ. Θεσ. Θεσσαλονίκη 1964) και τα λοιπά στοιχεία προτείνει δυο εκδοτικές δοκιμές του ποιήματος. Η πρώτη (Α) είναι γενικά σύμφωνη με τη δομή της έκδοσης Πολυλά ενσωματώνοντας μόνο μερικές παρατηρήσεις που έχουν γίνει· η δεύτερη (Β) υιοθετεί περισσότερες επιμέρους προτάσεις για μεταβολές στη δομή (και στο περιεχόμενο). Δημοσιεύουμε και τις δυο δοκιμές.

A

- 501,6 (Π 1) Η κόλαση πάντ' άγρυπνη σου στήθηκε τριγύρου,
501,7 (Π 2) αλλά δεν έχει δύναμη πάρεξ μακριά και πέρα,
501,8 (Π 3) μακριά από την παράδεισο, κι εσύ σε σε έχεις μέρος
501,5 (Π 4) μέσα στα στήθια σου τ' ακούς, Καλέ, να λαχταρίζει,
511,10 (Π 5) Κοιτάς του ρόδου τη λαμπρή πρώτη χαρά του ήλιου, 5
511,9 (Π 6) αλλ' όμως δεύτερη, Καλέ, από το πρόσωπό σου. ←
501,17 (Π 7) «Να ρίξει στο λουτρό με με χίλιες χιλιάδες άστρα!
530A,12 Κι ανάμεσα στις θάλασσας και στ' ουρανού τα κάλλη,
530A,13 που ν' στο φως δεμένα στην αγάπη,
530A,16 (Π 8) στ' άνθη γελάς κι είς' όμορφο, χάσμα του βράχου μαύρο. ← 10
504,1 (Π 9) Κοντά 'ναι το χυσόφτερο και κατά δω γυρμένο,
504,2 (Π 10) π' άφησε ξάφνου το κλαδί για του γυαλού την πέτρα
504,3 (Π 11) και κει γρικά της θάλασσας και τ' ουρανού τα κάλλη
504,4 (Π 12) και κει τραβά τον ήχο του μ' όλα τα μάγια πόχει
504,5 (Π 13) γλυκά 'δεσε τη θάλασσα και την ερμιά του βράχου, 15
504,6 (Π 14) κι α δεν είν' ώρα για τ' αστρί θε να συρθεί και να 'βγει. ←
504,7 (Π 15) Πουλί, πουλάκι, που σκορπάς το θαύμα της φωνής σου,
504,8 (Π 16) ευτυχισμός α δεν είναι το θαύμα της φωνής σου,
504,9 (Π 17) καλό στη γη δεν άνθισε, στον ουρανό κανένα.
504,10 (Π 18) Αλλ' αχ! να δώσω πλέξιμο και να 'μαι και φθασμένος, ← 20
504,11 (Π 19) ακόμ' αφρέ μου να βαστάς, και να 'μαι γυρισμένος,
504,12 (Π 20) με δυο φιλιά της μάνας μου, με φούχτα γη της γης μου.
508,14 Πράμα δε σώζεται στη γη, στον ουρανό κανένα. ← (1000-30)
508,16 (Π 21) Φιλώ τα χέρια μ' και γλυκά το στήθος μ' αγκαλιάζω,
508,17 θεοτικό τριαντάφυλλο στην κόλαση πεσμένο. ← (1-25)
508,18 (Π 22) Ανοιχτά πάντα κι άγρυπνα τα μάτια της ψυχής μου
508,19 (Π 23) ποια πηγή τάχα σε γεννά, χαριτωμένη βρύση;»
502A,15 (Π 24) Και η φύσις όλη του γελά και γένεται δική του. ←
502A,16 Ελπίδα, τον αγκάλιασες και του κρυφομιλούσες ←
502A,17 (Π 25) και του σφιχτόδεσες το νου μ' όλα τα μάγια πόχεις. 30
502A,18 (Π 26) Νιος κόσμος δόξας και χαράς ανθίζει στην ψυχή του, ←
502A,19 (Π 27) γύρου κοιτά να τον ιδεί κι .....
502A,20 αλλ' απαντούν τα μάτια του τρανό θεριό πελάγου, ← (+)

502A,21	(Π 28)	κι αλιά! μακριά 'ναι το σπαθί, μακριά 'ναι το τουφέκι,	
502A,22	(Π 29)	κοντά του 'ναι, στο νιον ομπρός, ο τίγρης του πελάγου.	35
502A,23	(Π 30)	Αλλ' όπως έσκιζ' εύκολα βαθιά νερά κι εβγήκε,	
502A,24	(+ 12) (Π 35)	έτσι κι ο νιος (ελεύτερος, μ' όλες τες δύνάμες του,)	
502A,25	(Π 36)	της φύσης από τς όμορφες και δυνατές αγκάλες,	
502A,11	(Π 37)	οπού τότε γλυκόσφιγγε και του γλυκομιλούσε·	
502A,26	(Π 38)	κι ευτύς ξυπνά στ' ελεύτερο γυμνό κορμί, π' αστράφτει,	40
502A,27	(Π 39)	την τέχνην του κολυμπιστή μ' αυτήν του πολεμάρχου.	
502A,1	(Π 42)	Οι κόσμοι γύρου ν' άνοιγαν κορόνες να του ρίξουν,	
502A,2		similmente l' animo inaccessible non	
502A,3		πως ποτέ κανείς δε θα το μάθει.	
511,1	(Π 40)	Η μεγαλόψυχη πνοή ευτύχησε πριν πάψει.	45
511,2	(Π 41)	'Αστραψε φως, κι εγνώρισε γοργά τον εαυτό του.	
511,3	(Π 43)	Απομεινάρι θαμαστό ερμιάς και μεγαλείου,	
511,4	(Π 44)	όμορφε ξένε και καλέ, της νιότης λουλουδάκι,	
511,5	(Π 45)	άμε και δέξου στο γιαλό του δυνατού την κλάψα.	

B

461,26	Εδώ δεν έλειψε ποτέ λουλούδι και πουλάκι,	
461,28	παντού χαρά και κίνημα, παντού χαρά κι αγάπη·	
530A,12	κι ανάμεσα στις θάλασσας και στ' ουρανού τα κάλλη,	
530A,13	που ν' στο φως δεμένα στην αγάπη,	
530A,16	στ' άνθη γελάς, κι είσ' όμορφο, χάσμα του βράχου μαύρο.	5
504,1	Κοντά 'ναι το χρυσόφτερο και κατά δω γυρμένο,	
504,2	π' άφησε ξάφνου το κλαδί για του γιαλού την πέτρα	
504,3	και κει γρικά της θάλασσας και τ' ουρανού τα κάλλη	
504,4	και κει τραβά τον ήχο του μ' όλα τα μάγια πόχει·	
504,5	γλυκά 'δεσε τη θάλασσα και την ερμιά του βράχου,	10
504,6	κι α δεν είν' ώρα για τ' αστρί θε να συρθεί και να 'βγει.	
508,10	Νιος κόσμος όμορφος παντού χαράς και καλοσύνης.	
504,7	«Πουλί, πουλάκι, που σκορπάς το θαύμα της φωνής σου,	
504,8	ευτυχισμός α δεν είναι το θαύμα της φωνής σου,	
504,9	καλό στη γη δεν άνθισε, στον ουρανό κανένα.	15
508,16	Φιλώ τα χέρια μ' και γλυκά το στήθος μ' αγκαλιάζω,	
508,17	θεοτικό τριαντάφυλλο στην κόλαση πεσμένο.	
508,18	Ανοιχτά πάντα κι άγρυπνα τα μάτια της ψυχής μου·	
508,19	ποια πηγή τάχα σε γεννά, χαριτωμένη βρύση;»	
501,6	Η κόλαση πάντ' άγρυπνη σου στήθηκε τριγύρου,	20
501,7	αλλά δεν έχει δύναμη πάρεξ μακριά και πέρα,	
501,8	μακριά από την παράδεισο, κι εσύ σε σε έχεις μέρος·	
501,5	μέσα στα στήθια σου τ' ακούς, Καλέ, να λαχταρίζει;	

511,10	Κοιτάς του ρόδου τη λαμπρή πρώτη χαρά του ήλιου,	
511,9	αλλ' όμως δεύτερη, Καλέ, από το πρόσωπό σου'	25
502A,15	και η φύσις όλη του γελά και γένεται δική του,	
502A,16	ελπίδα, τον αγκάλιασες και του κρυφομιλούσες	
502A,17	και του σφιχτόδεσες το νου μ' όλα τα μάγια πόχεις.	
502A,18	Νιος κόσμος δόξας και χαράς ανθίζει στην ψυχή του,	
502A,19	γύρου κοιτά να τον ιδεί κι	30
502A,20	αλλ' απαντούν τα μάτια του τρανό θεριό πελάγου,	
502A,21	κι αλιά! μακριά 'ναι το σπαθί, μακριά 'ναι το τουφέκι,	
502A,22	κοντά του 'ναι, στον νιον ομπρός, ο τίγρης του πελάγου.	
502A,23	Αλλ' όπως έσκισ' εύκολα βαθιά νερά κι εβγήκε,	
502A,24 (+ 12)	έτσι κι ο νιος (ελεύτερος, μ' όλες τες δύνამές του,)	35
502A,25	της φύσης από τς όμορφες και δυνατές αγκάλες,	
502A,11	οπού τόνε γλυκόσφιγγε και του γλυκομιλούσε'	
502A,26	κι ευτύς Ξυπνά στ' ελεύτερο γυμνό κορμί, π' αστράφτει,	
502A,27	την τέχνην του κολυμπιστή μ' αυτήν του πολεμάρχου.	
502B,13	«Δεν το 'λπίζα να ν' η ζωή μέγα καλό και πρώτο!	40
504,10	Αλλ' αχ! να δώσω πλέξιμο και να 'μαι και φθασμένος,	
504,11	ακόμ' αφρέ μου, να βαστάς και να 'μαι γυρισμένος,	
504,12	με δυο φιλιά της μάνας μου, με φούχτα γη της γης μου'	
511,6	μια φούχτα χώμα να κρατώ, και να σωθώ με κείνο».	
502A,1	Οι κόσμοι γύρου ν' άνοιγαν κορόνες να του ρίξουν,	45
502A,2	similmente l' animo inaccessibile non	
502A,3	πως ποτέ κανείς δε θα το μάθει.	
511,1	Η μεγαλόψυχη πνοή ευτύχησε πριν πάψει.	
511,2	'Αστραψε φως, κι εγνώρισε γοργά τον εαυτό του.	
511,3	Απομεινάρι θαμαστό ερμιάς και μεγαλείου,	50
511,4	όμορφε ξένε και καλέ, της νιότης λουλουδάκι,	
511,5	άμε και δέξου στο γιαλό του δυνατού την κλάψα.	

— Για το πρώτο απόσπασμα του Πόρφυρα. Έχει βρεθεί στα χαρτιά του ποιητή ένα ιταλικό πεζό κομμάτι, που περιέχει τον ίδιο στοχασμό. Το ιταλικό αυτό κείμενο λέει: «Η κόλαση απλώθηκε γύρω σου απ' όλες τις μεριές· όμως οι δύνამές της δεν έχουν μπόρεσει παρά μακριά από την παράδεισο, κι εσύ, ω Άνθρωπε, έχεις κλεισμένο ένα μέρος (της Παράδεισος αυτής) μέσα στο στήθος σου. Το ακούς να λαχταρίζει μέσα σου, ω Καλέ;» (Μετ. Λίνου Πολίτη, στο βιβλίο του Γύρω στο Σολωμό, ό.π. σελ. 146). Η σχέση είναι ολοφάνερη, και δεν αφήνει καμιά αμφιβολία για το νόημα του πρώτου αποσπάσματος του Πόρφυρα.

— Εις κανένα ίσως από τα ποιήματα του Σολωμού δεν ήθελ' εύρουμε λαμπρότερα να συρρέουν οι δυο τούτες πηγές, όθεν ποτίζεται το πλαστικό πνεύμα, η φύση κι ο Άνθρωπος, παρά εις τον Πόρφυρα, αν είχαμε ακέραιο το ποίημα. Η μεγαλόκαρδη, ευαίσθητη, στοχαστική ψυχή του νέου, αγκαλιασμένη από τα κάλλη της πλάσης, λύεται εύκολα από τόσους γλυκούς δεσμούς για ν' αντιπαραταχθεί εις το άγριο τέρας, όπου άφευχτα θα τον εξολοθρέψει, (Πολυλάς, Προλεγόμενα).

- Κ. Βάρναλης (Ο «Πόρφυρας» του Σολωμού, Σολωμικά, Κέδρος 1957, σελ. 140): Φυσικά το ποίημα πάει πολύ πιο πέρα από το «πραγματικό συμβεβηκός». Από ένα απλό ανθρώπινο μοιρολόι γίνεται δράμα, όπου συγκρούονται οι φυσικές δυνάμεις με τη δύναμη του πνεύματος.
- Από το βιβλίο του Ερατοσθένη Γ. Καψωμένου, Η σχέση Ανθρώπου - Φύσης στο Σολωμό (2η εκδ. αναθεωρημένη), Χανιά 1979, παραθέτουμε τα σχετικά με τον Πόρφυρα (σελ. 78 - 104)

Ο ΠΟΡΦΥΡΑΣ

Η ισορροπία ανθρώπου - Κόσμου έκφραση της υπέρτατης ελευθερίας. Η υπέρβαση του βιώματος του θανάτου

Στον «Πόρφυρα»¹ η σχέση του ήρωα με τη φύση έχει, όπως και στον «Κρητικό», δυο όψεις: είναι από τη μια σύγκρουση με το τέρας της θάλασσας, που αντιπροσωπεύει την άλογη βία μέσα στη φύση· είναι απ' την άλλη η θερμή ανταπόκριση με τη φύση, που βρίσκεται στην πιο μαγευτική της ώρα. Εδώ, αντίθετα από τον «Κρητικό», τη δοκιμασία αντιπροσωπεύει η σύγκρουση με το τέρας. Αλλά κι εδώ, όπως κι εκεί, το μεγαλύτερο μέρος του ποιήματος αφιερώνεται στην επικοινωνία του ήρωα με τη φύση.

Φύση και άνθρωπος εμφανίζονται ομοειδή. Παράδεισος ομορφιάς, καλοσύνης, χαράς μέσα κι έξω απ' τον άνθρωπο. Κι ενώ φύση και άνθρωπος ταυτίζονται σε μian ατμόσφαιρα ευδαιμονικής πληρότητας:

*Φύση, χαμόγελ' άστραψες κι εγίνηκες δική του
ελπίδα, τόδεσες τό νου μ' όλα τα μάγια πόχεις
Νιος κόσμος όμορφος παντού χαράς και καλοσύνης
· (Άπαντα 254.7.1-3),*

1. Για τον «Πόρφυρα» δεξ Πολυλά («Προλεγόμενα», Άπαντα, σ. 33), Γιάννη Αποστολάκη («Η ποίηση στη ζωή μας», σ. 234-35, 243, 245-46), Λ. Πολίτη («Ο Πόρφυρας, Εκδοτική δοκιμή», «Γύρω στο Σολωμό», σ. 17-28), Φ. Μιχαλόπουλο (εφ. Καθημερινή, 9 Σεπτ. 1935), Α. Κόμη («Μια παράτολμη ερμηνεία του Πόρφυρα», Κερκυραϊκά Χρονικά, τ. 13 (1967), σ. 137-58), Ν. Τωμαδάκη («Δ. Σολωμός», Β.Β. αρ. 15, εισαγ. ριη'-ριθ'), Π. Σπανδωνίδα («Ο ποιητής Δ. Σολωμός» ό.π. σ. 63 κ.ε.), Μαρ. Σιγούρο («Δ. Σολωμού Άπαντα, Ποιήματα και Πεζά» ό.π. σ. 127-28), Τ. Σιωμόπουλο («Τα βιώματα» ό.π., σ. 55-56), Γ. Αντωνόπουλο («Κεφάλαιον...», ό.π., σ. 71, 74-75), Γ. Θέμελη («Ο Σολωμός ανάμεσά μας», σ. 81-101), Πρβλ. και Γ. Παπανικολάου («Δ. Σολωμού Άπαντα», ό.π. τ. Α', σ. 584-92), όπου περισσότερες αναφορές στη βιβλιογραφία.

αναδύεται αναπάντεχα μέσ' από τη φύση, στοιχείο της φύσης κι αυτό, το θαλασσινό τέρας. Τη μακάρια εγκατάλειψη στην αγκαλιά της φύσης διαδέχεται ακαριαία η αφύπνιση του αγωνιστικού πνεύματος, την ευδαιμονική πληρότητα ο θανάσιμος αγώνας.

Στο «σχήμα» αυτό πρέπει να προσέξομε δυο στοιχεία: πρώτα την αντιφατικότητα της φύσης, που, ενώ είναι ο χώρος του κάλλους, του αγαθού, της αρμονίας, κλείνει ταυτόχρονα στα σπλάχνα της το σπέρμα της δυσαρμονίας, της άλογης βίας και της καταστροφής. Ύστερα το γεγονός ότι η σαγηνευτική ομορφιά της ενεργεί ως παγίδα θανάτου για τον άνθρωπο. Η θάλασσα προσελκύει το νέο και καθώς εκείνος είναι παραδομένος στις «όμορφες και δυνατές αγκάλες» της φύσης,

*οπού τον εγλυκόσφιγγε και του γλυκομιλούσε
(Απαντα 255.7.13-14),*

βρίσκεται απροετοίμαστος κι ανυπεράσπιστος στα δόντια του θηρίου. Το σχήμα μάς θυμίζει το «δόλο των θεών», βασικό μοτίβο της αρχαίας τραγωδίας. Κι ακόμη τον έρωτα που κρύβει θάνατο, μοτίβο μυθολογικό, αγαπητό επίσης στην τραγωδία...

Ό,τι ενδιαφέρει εδώ είναι ότι ο νέος αιφνιδιάζεται, βρίσκεται γυμνός κι απροετοίμαστος απέναντι στο τέρας, γεγονός που προεξοφλεί την έκβαση. Ο αγώνας είναι άνισος και ανώφελος. Ωστόσο ο νέος αποδεσμεύεται ακαριαία «από τις αγκάλες της ηδονής και της απόλαψης» (= 7.12-14) και αντιμετωπίζει το τέρας με ασύγκριτο θάρρος (7.15-16). Διατηρεί δηλ. απόλυτα την ανεξαρτησία του και απέναντι στην ερωτικής ποιότητας απόλαυση που του χαρίζει η ενότητα με τη φύση (3-7.4) — θα περιμέναμε, έτσι που ήτανε δοσμένος στην ηδονή, ν' αφεθεί χωρίς αντίσταση στο θάνατο, να υποταχθεί — και απέναντι στην ακαταγώνιστη βία και απέναντι στη συνείδηση του ανώφελου.

Το δεύτερο σημείο που ενδιαφέρει είναι ότι πάνω στο ξάναμμα της πάλης «γρήγορος σαν αστραπή τραβήχτηκε μέσα του και γνώρισε τον εαυτό του». Και η ύπαρξή του πλημμύρισε από μια χαρά υπερούσια («παράδεισο χαράς»):

*Πριν πάψ' η μεγαλόψυχη πνοή χαρά γεμίζει:
Άστραψε φως κι εγνώρισεν ο νιος τον εαυτό του.
(Απαντα 255.8.1-2)*

Η χαρά πηγάζει από μια πλήρη αυτοσυνείδηση, η οποία φυσικά απορρέει από την ψυχική ατμόσφαιρα εκείνης της στιγμής: από τη συνείδηση δηλ. της απόλυτης ανεξαρτησίας του, τόσο απέναντι στην ευδαιμονία της ταύτισής του με τον κόσμο του κάλλους και του αγαθού, όσο και απέναντι στην ακαταγώνιστη βία: τόσο απέναντι στην «Κόλαση», όσο και απέναντι στην «Παράδεισο». Αλλά εδώ επιβάλλεται, πριν προχωρήσομε, να ανοίξομε μια παρένθεση. Το περιεχόμενο της αυτογνωσίας του ήρωα, αποτέλεσε ένα από τα ακανθώδη προβλήματα της Σολωμικής κριτικής, πάνω στο οποίο διατυπώθηκαν ποικίλες και αισθητά διάφορες μεταξύ τους απόψεις. Εκτιμούμε λοιπόν ότι μια συνοπτική εξέτασή τους θα διαφώτιζε σημαντικά το θέμα μας. Έξω από ορισμένες εξαιρέσεις που θα συζητήσομε αμέσως παρακάτω, οι πιο

πολλοί σχολιαστές του «Πόρφυρα» βλέπουν στην «αυτογνωσία» του ήρωα τη συνειδητοποίηση της πνευματικής (ή θείας ή αγγελικής) του υπόστασης, σε αντιδιαστολή προς την υλική βία (την Κόλαση) που αντιπροσωπεύει το θηρίο. Κατ' εξαίρεση, ο Αποστολάκης δε σχολιάζει ιδιαίτερα το σημείο που μας απασχολεί. Λέει μόνο πως ο νιος «είναι η ψηλότερη κορφή, που ανέβηκε ο ποιητής με τη λαχτάρα για τη λευτεριά», που σημαίνει πως συναρτά το θέμα με το πρόβλημα της ελευθερίας. Αξιοσημείωτο είναι ότι το ξεχωρίζει από το μεταφυσικό πρόβλημα, το οποίο αρνείται πως υπάρχει στον «Πόρφυρα». Ο Ν. Τωμαδάκης δίνει μια ερμηνεία που συγγενεύει προς την άποψη που αναπτύσσομε εδώ. Ορίζει σύντομα (με μια φράση και κάπως πρωθύστερα) τη χαρά που δοκίμασε ο νιος ως συνειδητοποίηση ότι το τέρας δεν μπορούσε να διαλύσει την ηθική αρμονία που προήλθε από την αυτεπίγνωση («δεν ημπορούσε όμως να διαλύσει την ηθικήν αρμονία την οποίαν του εσυνειδητοποίησεν η αυτεπίγνωσις»).

Την αρμονία αυτή ταυτίζει με το αίσθημα πληρότητας που αποκόμισε από την επαφή του με τη φύση, μεταθέτοντας ουσιαστικά την αυτεπίγνωση σε προγενέστερη από την εμφάνιση του θηρίου στιγμή του ποιήματος. Ο Γ. Θέμελης τέλος — επίσης πρωθύστερα — ορίζει ως αυτεπίγνωση τη συνείδηση «της δυναμικής ικανότητας να 'ναι "κολυμπιστής" και "πολέμαρχος" μαζί, ικανότητας που βρίσκονταν μέσα του, αλλά σε λήθη ή ύπνωση». Την ικανότητα αυτή την ονομάζει «οντολογική δυνατότητα να αντιμετωπίζει την ανασφάλεια μέσα στον κόσμο». Και τη συναρτά με τις «δυνάμεις της Παράδεισος», την εννοεί δηλ. ως τη μαχητική παρουσία των ηθικών μεταφυσικών δυνάμεων μέσα στον κόσμο ενάντια στις «δυνάμεις της Κόλασης», που σημαίνει ότι ουσιαστικά η θέση του δεν παραλλάσσει από την άποψη ότι ο νέος συνειδητοποιεί την πνευματική του φύση, την αγγελική του καταγωγή και σχέση με τη μεταφυσική Παράδεισο. Η προσθήκη του έγκειται στο «μαχητική ηθική υπόσταση» ή «πολεμαρχικότητα», όπως τη λέει. Στην ερμηνεία αυτή του Θέμελη έχουμε να κάνομε δυο βασικές παρατηρήσεις. Πρώτα ξυπνά στο νέο η συνείδηση της «πολεμαρχικότητας» και ακολουθεί — τη στιγμή που ηττάται και πεθαίνει — η αυτεπίγνωση και η χαρά: τη στιγμή δηλ. που η «οντολογική δυνατότητα να αντιμετωπίζει την ανασφάλεια μέσα στον κόσμο» αποδειχνεται ανεπαρκής. Πώς λοιπόν μπορεί να χαιρέται, όταν ταυτόχρονα με την ανακάλυψη του «όπλου» του ενάντια στην ανασφάλεια του κόσμου διαπιστώνει και την ανεπάρκειά του ενάντια στις «δυνάμεις» του εχθρού (της Κόλασης); Ύστερα η «πολεμαρχικότητα» θα μπορούσε να 'ναι κάτι εντελώς άσχετο προς το ένστικτο της αυτοσυντήρησης; Και αν βέβαια ο συγγραφέας εννοούσε το νέο ως ύπαρξη κατεξοχήν διονυσιακή, μέσα στην οποία επιτέλους ξυπνά το αγωνιστικό πνεύμα, η θέση του θα είχε κάποιο νόημα, αλλά κάτι τέτοιο ούτε αναφέρεται ρητά ούτε προκύπτει έμμεσα ως προϋποτιθέμενο στοιχείο του προβληματισμού του, ο οποίος κινείται σε φανερά διαφορετικό επίπεδο. Και το σημαντικότερο, ο Σολωμός δεν προχωρεί από διονυσιακές υπαρξιακές θέσεις προς θέσεις ανταγωνιστικές, μα αντίθετα, καθώς θα δούμε, τον απασχολεί το πρόβλημα της ελευθερίας ως πρόβλημα υπαρξιακό, δηλ. ως πρόβλημα ισορροπίας του ατόμου ανάμεσα στα δυο άκρα. Στον «Κρητικό» ο ήρωας προχωρεί με την «βοήθεια» των βιωμάτων της φύσης από μια θέση αγωνιστική σε μια θέση ισορροπίας και όχι αντίστροφα.

Όσο για την άποψη ότι ο «νιος κολυμπιστής» συνειδητοποιεί την υπεροχή της πνευματικής του φύσης απέναντι στην υλική και ολοκληρώνεται ως πνευματικό ον είναι αδύνατη. Γιατί ο νέος απαρχής παρουσιάζεται ηθικά ολοκληρωμένος (νιώθει την Παράδεισο «να λαχταρίζει μέσα στα στήθια του»), απρόσβλητος από τις ενάντιες δυνάμεις:

*Η Κόλαση πάντ' άγρυπνη σου στήθηκε τριγύρου
αλλά δεν έχει δύναμη πάρεξ μακριά και πέρα...
(Άπαντα 251.1.1-2)*

Κι αν υπάρχει μια ολοκλήρωση προς αυτή την κατεύθυνση, είναι η ουσιαστική του ταύτιση με τη φύση, ως περιοχή της ομορφιάς και τη καλοσύνης:

*Φύση, χαμόγελ' άστραψες κι εγίνηκες δική του
ελπίδα, τόδεσες το νου μ' όλα τα μάγια πόχεις
νιος κόσμος όμορφος παντού χαράς και καλοσύνης...
(Άπαντα 254.7.1-3)*

Εδώ έχει εξαντλήσει τα περιθώρια ηθικής ολοκλήρωσης. Υπάρχει αντίθετα μια λεπτομέρεια - κλειδί, που είναι μερικά στιχουργημένα, αλλά που τη βρίσκομε ολοκληρη στο πεζό σχεδίασμα: «Ν' άνοιγαν γύρου οι κρυφοί κόσμοι να του ρίξουν κορόνες, θα τον έβρισκαν αδιάφορον, όπως και η ιδέα πως την πράξη του κανείς ποτέ δεν θα τη μάθει». «Οι κρυφοί κόσμοι γύρου» είναι η μυστηριακή διάσταση της φύσης, ο χώρος του θείου. Αν δεχτούμε πως η φράση: «γνώρισε τον εαυτό του» σημαίνει «συνειδητοποίησε το θρίαμβο της πνευματικής του φύσης απέναντι στην υλική», πώς να εννοήσουμε την αδιαφορία του νέου απέναντι στη θεϊκή επιβράβευση, που για την ιδεαλιστική και για τη χριστιανική αντίληψη αποτελεί τον τελικό σκοπό της ύπαρξης; Αδιάφορος επίσης μένει ο νέος στην ιδέα ότι κανείς δε θα μάθει την πράξη του. Που δείχνει ξεκάθαρα πως η χαρά που τον πλημμυρίζει δεν προσδιορίζεται από κανένα παράγοντα έξω από την ίδια του την ατομική ύπαρξη. Επομένως και η πραγμάτωση της ηθικής ελευθερίας δεν αποτελεί αξία, επειδή δικαιώνεται το άτομο αναφορικά με μια ευρύτερη αρχή έξω από το Εγώ, μα επειδή δικαιώνεται απέναντι στον εαυτό του. Αυτό προϋποθέτει πως το άτομο καθ' εαυτό είναι μια απόλυτη αξία, η οποία προσδιορίζεται από την «κατηγορία» της ηθικής ελευθερίας. Η ηθική ελευθερία δηλ. είναι ο πλήρης τρόπος ύπαρξης του ατόμου, που σημαίνει πως ταυτίζεται με το βασικό ένστικτο της εξατομίκευσης, που συνθέτει το Εγώ ως αυτόνομη ύπαρξη και το ξεχωρίζει από τ' άλλα όντα...

Αξίζει να προσέξουμε πως η ατμόσφαιρα που κυριαρχεί στο ποίημα είναι της ευδαιμονίας και πληρότητας, που απορρέει από την υπαρξιακή ποιότητα του νέου και της φύσης και τη σχέση ανάμεσά τους: μια πληρότητα που εμφανίζεται ως φυσική τους κατάσταση. Οι κορυφαίες στιγμές της ευδαιμονίας του νέου έχουν ένα ειρμό μεταξύ τους, παρουσιάζουν σαφή κλιμάκωση. Η πρώτη — που μοιάζει εισαγωγική, γιατί μας δίνει προεξαγγελτικά το «σχήμα» του ποιήματος — σχετίζεται με τη συνειδηση του νέου ότι κλείνει μέσα του ένα μέρος από την Παράδεισο (αυτοσυνειδηση: 1.3-4 = Άπαντα, σ. 251).

Η δεύτερη πηγάζει από την αρμονική σχέση του νέου με τη φύση· ακριβέστερα, από την αναγνώριση της οντολογικής ταυτότητας μαζί της, γεγονός που πολλαπλασιάζει την ευδαιμονία του. Στα χειρόγραφα παρουσιάζει παραλλαγές. Στο πρώτο από τα δυο βασικά χειρόγραφα που διασώζουν το ποίημα (Εθνικής Βιβλιοθήκης Φ 96, φ. 1-2 = ΑΕ 501-2) μας δίνεται, σε τρεις ταυτόσημες παραλλαγές, το μοτίβο της ένωσης με τη φύση: α) 'Ένωση με τ' άστρα στον καθρέφτη της θάλασσας, μοτίβο αγαπητό στον ποιητή (:απόσπ. 3):

*και χίλι' αστέρια στο λουτρό με με να κολυμπούνε!
—χίλι' άστρα στο λουτρό με με κι εγώ κι εγώ μ' εκείνα!
—χιλιάδες άστρα στο λουτρό με με να στείλ' η νύχτα!
—να ρίξει στο λουτρό (με) με χίλι(ε)ς χιλιάδες άστρα
(ΑΕ 501.14-17)*

β) 'Ένωση με ολόκληρη τη φύση (απόσπ. 7.1):

*κι η φύσις όλη του γελά και γένεται δική του
(ΑΕ 502Α15· παραλλ.: 'Απαντα 254.7.1.)*

γ) Ερωτική επικοινωνία με τη φύση (απόσπ. 7.13-14, παραλλαγή συμπληρωματική της προηγούμενης):

*της φύσης από τσ' όμορφες και δυνατές αγκάλες,
οπού τότε γλυκόσφιγγε και του γλυκομιλούσε
(ΑΕ 502Α10-11, 502Α25)*

Το δεύτερο βασικό χειρόγραφο (Ε.Β. Φ93, φ12-13^ν = ΑΕ 506-508) αναπτύσσει πλατύτερα το μοτίβο της ένωσης με τη φύση προσθέτοντας μια καινούρια παραλλαγή, η οποία, πιο σύνθετη και πιο εκτεταμένη, προοριζόταν (ίσως να αντικαταστήσει στην τελική μορφή τις δυο πρώτες : δ) Το τραγούδι του πουλιού, που δένει με τη μαγεία του τα κοσμικά στοιχεία μεταξύ τους και με τον άνθρωπο, ωσάν να 'ταν η μουσική έκφραση της κοσμικής αρμονίας (πρβλ. το «γλυκύτατον ηχό» στον «Κρητικό») (απόσπ. 5.1-6):

*Κοντά 'ναι το χρυσόφτερο και κατά δω γυρμένο
κι άφήσε ξάφνου το κλαδί για του γιαλού την πέτρα.
Πουλί, μη δεν είναι της γης τα μάγια τζη φωνής σου;
γλυκά 'δεσαν τη θάλασσα και την ερμιά του βράχου
και πρέπει να 'βγει πάρωρα τ' αστρί στην ομορφιά του
—τ' αστρί στα κάλλη του καλούν και πρέπει να προβάλει—
νιος κόσμος όμορφος παντού χαράς και καλοσύνης.
(ΑΕ 508Α5-10· παραλλ.: 504.1-6, 507.1-3, 507.7-10, 507.12-17,
508Α1-3)*

Το μοτίβο αυτό της ταύτισης με τη φύση στις περισσότερες επεξεργασίες του συμπληρώνεται με μοτίβα ευδαιμονίας. Τα μοτίβα αυτά είναι:

1) ελπίδα τον αγκάλιασες και του κρυφομιλούσες
και του σφιχτόδεσες το νου μ' όλα τα μάγια πόχεις
νιος κόσμος δόξας και χαράς ανθίζει στην ψυχή του
(ΑΕ 502Α16-18 = απόσπ. 7.2-4)

2) δεν το 'λπίζα να 'ν' η ζωή μέγα καλό και πρώτο
(ΑΕ 502Β13)

3) Πουλί πουλάκι που λαλείς, μ' όλα τα μάγια πόχεις
ευτυχισμός α δεν είναι το θαύμα της φωνής σου
καλό δεν άνθισε στη γη, στον ουρανό κανένα.
(ΑΕ 508Α20-22, 506.1-4, 504.7-9 = απόσπ. 5.7-9)

4) τα χέρια μου γλυκοφιλώ και το σφιχταγκαλιάζω
—φιλώ τα χέρια μ' και γλυκά το στήθος μ' αγκαλι(ι)άζω.
(ΑΕ 508Α15-16 = απόσπ. 6.1)

Ως ξέσπασμα ευδαιμονίας πρέπει να εννοήσουμε και τον πόθο του νέου να συμπεριλάβει μέσα στη μακάρια ταύτισή του με τη φύση δύο ακόμη ακριβές πηγές ευδαιμονίας: το φιλί της μάνας του και το χώμα της πατρίδας του (απόσπ. 5.10-12):

5) αλλ' αχ! αλλ' αχ! να μπόρουνα σαν αστραπή να τρέξω!
βγαλμέν' αστρί να μην είναι και να 'μαι γυρισμένος
με δυο φιλιά της μάνας μου με φούχτα γη της γης μου
(ΑΕ 502Β14-16· παραλλ.: 502Β17-19,
504.10-12, 507.4-6, 507.18-20, 508Α11-13)

Έτσι, στις πιο πολλές παραλλαγές, προκύπτει το σχήμα: ταύτιση με τη φύση - ευδαιμονία, που δείχνει πως η ευδαιμονία του νέου απορρέει από τη συγκεκριμένη σχέση του με τη φύση. Το σχήμα αυτό μοιάζει ν' αποτελεί το ένα σκέλος του ποιήματος και ίσως θα 'πρεπε σε μια μελλοντική κριτική έκδοση του έργου να αντιπροσωπευτεί από την πληρέστερη παραλλαγή του και οι άλλες να μπουν στο υπόμνημα. Μέσα απ' αυτό το σχήμα προβάλλεται η θετική (αλλά και η επικίνδυνη, καθώς είδαμε) πλευρά της σχέσης ανθρώπου - φύσης, που μας δίνει τη δεύτερη κορυφαία στιγμή ευδαιμονίας μέσα στο ποίημα.

Η τρίτη κορυφαία στιγμή ξεπηδά από την αρνητική πλευρά της σχέσης ανθρώπου - φύσης, που αποτελεί το δεύτερο σκέλος του ποιήματος. Είναι η χαρά της «αυτογνωσίας». Αλλά τώρα δεν πρόκειται για την αυτογνωσία που είδαμε στην αρχή, δηλ. τη συνείδηση του νέου ότι κλείνει μέσα του ένα μέρος από την Παράδεισο, όπως υποστηρίζουν οι πιο πολλοί σχολιαστές. Γιατί τότε το ποίημα δε θα είχε προχωρήσει από την αρχική αυτή θέση. Εξάλλου αυτή η συνείδηση λειτουργεί ήδη από πιο μπροστά και τροφοδοτεί τη δεύτερη κορυφαία στιγμή της ευδαιμονίας του. Η χαρά της ταύτισης με τη φύση είναι συνάρτηση του γεγονότος ότι ο νέος αναγνωρίζει στη φύση τις ίδιες υπαρξιακές κατηγορίες με τον εαυτό του. Μας το λένε ξάστερα ορισμένες παραλλαγές των μοτίβων ευδαιμονίας. Ο στίχος λ.χ.

νιος κόσμος όμορφος παντού χαράς και καλοσύνης
(Άπαντα 254.7.3 = ΑΕ 508Α10, 508Α3)

υπάρχει στα «Αυτόγραφα» σε δυο ακόμη παραλλαγές, που η μια αναφέρεται στον έξω κόσμο κι η άλλη στο μέσα κόσμο, στην ψυχή του ήρωα:

νιος κόσμος με τριγύρισε χαράς και καλοσύνης
(ΑΕ 507.17)

νιος κόσμος δόξας και χαράς ανθίζει στην ψυχή του
(ΑΕ 502Α18)

Και η ευδαιμονία και η ελπίδα που γεμίζει την ψυχή του νέου είναι πράγματι συνάρτηση και των δύο· του μέσα και του έξω αγαθού. Τι επιπλέον κερδίζει ο νέος από τη σύγκρουση με το τέρας; Τη συνείδηση ότι, όντας τέτοιος που είναι, ένα κομμάτι Παράδεισος, είναι ταυτόχρονα αρραγής, αυτάρκης, απρόσβλητος από κάθε βία, κι από τον ίδιο το θάνατο. Συνειδητοποιεί δηλ. αυτό που μας είπε προεξαγγελτικά ο ποιητής στην αρχή· ότι η Κόλαση δεν έχει δύναμη επάνω του (1.2-3). Κι αυτό δικαιώνει την ελπίδα που κυριαρχούσε πρωτίτερα στην ψυχή του νέου.

Αυτή η οπτική γωνία μάς κάνει τώρα φανερή την εσωτερική γραμμή του έργου. Η ψυχική ολοκλήρωση του ήρωα έχει τρεις βαθμίδες, που αντιστοιχούν στις ψυχικές στιγμές του ποιήματος, που ονομάσαμε πρωτίτερα κορυφαίες στιγμές ευδαιμονίας. Ο ήρωας στην αφετηρία είναι ηθικά ολοκληρωμένος· νιώθει μέσα του «να λαχταρίζει η Παράδεισο»: αυτοσυνείδηση που είναι ταυτόχρονα πηγή ευδαιμονίας. Η αυτοσυνείδησή του προχωρεί ένα σκαλοπάτι παραπάνω, όταν αναγνωρίζει την υπαρξιακή του ταυτότητα με τη φύση: ο κόσμος είναι όμορφος και αγαθός όπως και ο ίδιος· διπλή ευδαιμονία, από την οποία επιπλέον ξεπηδά μια πλατιά ελπίδα (απόσπ. 7.2-3). Η αυτοσυνείδηση ολοκληρώνεται και αντίστοιχα κορυφώνεται η ευδαιμονία μέσα από τη δοκιμασία της θανάσιμης αναμέτρησης, όπου ο νέος συνειδητοποιεί πια με πληρότητα ότι η ύπαρξή του μένει ακέραιη τόσο απέναντι στο μέγιστο θέλγητρο όσο και απέναντι στη μέγιστη βία. Κι αυτή η συνείδηση μεταβάλλει την ήττα του σε νίκη. Η ήττα δεν έχει σημασία, εφόσον ο ήρωας δεν μπορεί να εννοήσει τη σχέση του με τα άλλα όντα ανταγωνιστική (άρα ο στόχος του δεν είναι η επιβολή). Το γεγονός εξάλλου ότι η απώλεια του αγαθού της ζωής δεν επηρεάζει τη χαρά του δείχνει πως η στάση του (δηλ. η ποιότητα της ατομικότητάς του) δεν είναι στενά ατομικιστική (γιατί ο καθαρός ατομισμός διέπεται από τις αρχές της αυτοσυντήρησης και της επιβολής). Αυτό σημαίνει ότι πέρα από το αγαθό της ζωής και της ατομικής ευδαιμονίας, που είναι δεδομένη, υπάρχει μια αξία ψηλότερη· το ανθρώπινο πρόσωπο. Η νίκη του ήρωα συνίσταται ακριβώς στο γεγονός ότι κατάφερε να διατηρήσει ακέραιο κι αδιάβρωτο το ανθρώπινό του πρόσωπο απέναντι σε δυο δυνάμεις που ζητούσαν να το αλλοιώσουν επιβάλλοντάς του το δικό τους σχήμα σχέσεων με τον Κόσμο. Και το ότι ο ήρωας βάζει την ακεραιότητα του ανθρώπινου του προσώπου πάνω από την ατομική ζωή δείχνει την πίστη του στον άνθρωπο ως υπεύθυνη μονάδα μέσα στο Σύμπαν (απ' αυτή την πλευρά η αντιπαράθεσή του προς τη φύση συγγενεύει με την αντίθεση ανθρώπου - θεού της τραγωδίας). Το αν-

θρώπινο πρόσωπο αντιπροσωπεύει μια σχέση αρμονίας ανάμεσα στο Εγώ και στα άλλα όντα, σχέση κατεξοχήν δημιουργική, αφού ξεπερνά τις αντινομίες και εξασφαλίζει τις προϋποθέσεις για τη σύμμετρη ανάπτυξη της ζωής. Απ' αυτή την άποψη η νίκη του προσώπου είναι κοσμικής σημασίας θρίαμβος. Γιατί αποδειχνει ανίσχυρες τις δυνάμεις της δυσαρμονίας απέναντι στο όν που εκπροσωπεί την Κοσμική αρμονία.

Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι αυτό περιλαμβάνεται στην «αυτογνωσία» του νέου; Το βίωμα της μακαριότητας, την τελευταία στιγμή πριν από το θάνατο, ορίζεται ως αυτογνωσία. Η αυτογνωσία που γίνεται πηγή μακαριότητας είναι αυτοκατάφαση. Η αυτοκατάφαση απορρέει από τη συνείδηση της ηθικής νίκης. Η ηθική νίκη συνίσταται στο ότι ο νέος διατήρησε απέναντι στην εξωτερική βία την ακεραιότητα της ύπαρξής του, που στη συγκεκριμένη περίπτωση σημαίνει επίσης τη σχέση αρμονίας Εγώ-Κόσμου. Αυτό είναι αρκετό για να εξηγήσει την ήρεμη αποδοχή του θανάτου, με την προϋπόθεση ότι ο ήρωας τοποθετεί ψηλότερα την ανθρωπινή του ιδιότητα από την ατομική ζωή. Δεν εξηγεί όμως διόλου την υπέρτατη χαρά που πλημμυρίζει το νέο. Η χαρά εξηγείται μόνον εφόσον δεχτούμε ότι ο νέος μέσα στην «αυτογνωσία» του πραγματώνει μια υπέρβαση του βιώματος της χρονικότητας και του θανάτου· που πάει να πει ότι η αυτογνωσία του συνδέεται με ένα βίωμα αθανασίας, μια συνείδηση εξωχρονικής αφθαρσίας.

Από πού θα μπορούσαν να πηγάσουν τέτοια βιώματα:

Ο ήρωας, στην ακμή της νιότης και του βιολογικού δυναμισμού του, είναι η ενσάρκωση του κάλλους και του αγαθού. Είναι μια ύπαρξη τέλειας πληρότητας και ισορροπίας. Ταυτόχρονα είναι ομοειδής προς τη φύση ως προς τις κυρίαρχες, έξω φθοράς, «κατηγορίες» της. Επιπλέον αντιπροσωπεύει μια ιδανική σχέση αρμονίας ανάμεσα στο Εγώ και στον Κόσμο. Η συνείδηση αυτή και από μόνη της — αν μάλιστα λάβομε υπόψη ότι η ανθρωποκεντρική αντίληψη του Κόσμου είναι φυσική και αυθόρμητη στάση για μια «απολλώνεια» ιδιοσυγκρασία — θα έφτανε να γεννήσει στο νέο τη συνείδηση της Κοσμικής του διάστασης και το βίωμα της αθανασίας. Πολύ περισσότερο, όταν μέσα από τη σύγκρουση βεβαιώνεται ότι η πληρότητα της ύπαρξής του και η αρμονία της σχέσης του με τον Κόσμο είναι απρόσβλητη από κάθε βία. Αυτόματα το Εγώ του ταυτίζεται με την αδιάβρωτη πληρότητα που αντιπροσωπεύει ως ύπαρξη και η οποία σε Κοσμικό επίπεδο είναι έξω από το χρόνο κι από τη φθορά, γιατί αντιπροσωπεύει τη σύνθεση μέσα από την οποία καθίσταται δυνατή η πλήρης ζωή. Μ' αυτό το νόημα η διαδικασία της αυτογνωσίας είναι ταυτόχρονα βίωμα εγκόσμιας αθανασίας, υπέρβαση του θανάτου και κατάκτηση μιας συνείδησης Κοσμικού όντος.

— **Η εργασία στην τάξη:**

- Η διδασκαλία του ποιήματος (2-3 διδ. ώρες) θα περιλάβει μια πρώτη φάση με φιλολογική παρουσίαση και γενικό σχολιασμό και μια δεύτερη φάση με ειδικότερο σχολιασμό και ερμηνευτική προσέγγιση.
- Σκοπός είναι να ερμηνευτεί το ποίημα και ταυτόχρονα να δειχτεί το βάθος της ποιητικής σύλληψης του Σολωμού και η ποιότητα του σολωμικού λόγου.

- Θέματα που θα πρέπει να προβληθούν είναι: Τα χειρόγραφα του Σολωμού, τα αποσπάσματα και ο αγώνας για την ποιητική έκφραση. Η σχέση του ανθρώπου με τη φύση στο Σολωμό (βλ. Ε. Καφωμένο). Η πάλη του «καλού» με το «κακό» στη σολωμική ποίηση (μέσ' από το σχήμα Κόλαση - Παράδεισος του απ. Γ και την ανάπτυξή του). Η τραγική διάσταση και η μεταβολή της μοίρας.

Η Γυναίκα της Ζάκυθος

πεζό, Κ.Ν.Λ. Β' Λυκ. σελ. 45

- Λίνος Πολίτης, Δ. Σολωμού, 'Απαντα, τόμ. δεύτερος (πεζά και ιταλικά), 1979², σελ. 290:
«Η Γ. της Ζ. δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά από τον Κ. Καιροφύλα (εκδ. Στοχαστή, 1927). Ο Πολυλάς, μολονότι ήξερε το έργο, δε δημοσίευσε παρά μόνο το τρίτο κεφάλαιο (Οι Μεσολογγίτισσες) στα Προλεγόμενά του. Ύστερα από τον Καιροφύλα το έργο εκδόθηκε από το Λίνο Πολίτη, 'Ικαρος, 1944. Το έργο σώζεται σε αυτόγραφο χειρόγραφο του Σολωμού στην Τεκτονική Στοά Ζακύνθου (αρ. 13) και σε πιστό αντίγραφο του Πολυλά στην Εθνική Βιβλιοθήκη (Φ. 91).
- Για το ποια είναι η γυναίκα που σατιρίζεται στη σκληρή αυτή σάτιρα του Σολ. διατυπώθηκαν διάφορες εικασίες. Ο Δημήτριος Σολωμός (αδελφός του ποιητή) είχε πει στο Δε Βιάζη ότι «η κακή γυναίκα ήτο μια στενοτάτη συγγενής του» που δε θέλησε να αποκαλύψει. Ο Κ. Καιροφύλας διατύπωσε την άποψη ότι η κακή γυναίκα συμβολίζει την αγγλική προστασία (βλ. παρακάτω τις απόψεις των Κ. Στεργιόπουλου και Κ. Βάρναλη).
- Για τη Γ. της Ζ. υπάρχει κάτι σαν «πρότυπο» που είχε υπόψη του και ακολούθησε ο Σολωμός. Είναι το έργο Υπερκάλυψη του Ούγου Φώσκολου. Ο Φώσκολος σατιρίζει μια γυναίκα, την Ανέτα Ραζόρι. Φαίνεται ότι πρόκειται για ένα λογοτεχνικό είδος αρκετά διαδεδομένο (βλ. L. Coutelle, Formation Poétique de Solomos, Athènes, 1977, σελ. 386). Μετάφρ. της Υπερκάλυψης, βλ. περ. «Σπείρα», αρ. 1, 1984.
- Υπόθεση: Ο Σολ. βάζει ως θέμα του κειμένου μια γυναίκα που η ταυτότητά της παραμένει άγνωστη. Είμαστε όμως, αντίθετα, πολύ καλά πληροφορημένοι γι' αυτήν, καθώς και για τα κίνητρα που έχει ο ποιητής, ώστε να στρέφεται εναντίον της. Αυτή εύχεται την αποτυχία της ελληνικής επανάστασης στην οποία αντιτίθεται με πολύ ενεργητικό τρόπο. Συμπεριφέρεται απάνθρωπα στις Μεσολογγίτισσες πρόσφυγες· μόνη αυτή απ' όλο το νησί τους αρνείται την ελεημοσύνη, τις βρίζει και, πριν τις διώξει, καταριέται τους αγωνιστές της ιερής πόλης, που είναι οι άντρες και τα αδέρφια τους. Αυτή η συμπεριφορά της οδηγεί τον ποιητή να φανερώσει όλη την ανηθικότητα της γυναίκας. (L. Coutelle, ό.π., σελ. 374).
- Η φιλολογική τοποθέτηση του ζητήματος γίνεται με πληρότητα από τον Κώστα